

Український Вічник: роздуми про філософію та етос ідентичності

«...І вічні ми будемо з нею!»

(Володимир Сосюра, «Любіть Україну»)

Філософія ідентичності не є абстрактною спекулятивною наукою: її уможлядні версії неспроможні охопити розмаїття конкретних життєвих ситуацій та їхні причинно-динамічні зв'язки*; на томість осмислення й обґрунтування власної самототожності є цілком конкретним і неунікним завданням. Вроджена людська потреба самоактуалізації та здатність до самопізнання зумовлюють важливість практичних, прикладних аспектів філософії ідентичності на всіх рівнях людської природи: індивідному, особистісному, соціальному**.

Соціальна психологія, розвиваючи теорію Е. Еріксона, тлумачить ідентичність як процес організації життєвого досвіду на цих трьох рівнях. Останнім часом висувається поняття «ідентифікаційної матриці особистості» – системно-структурної єдності ідентичностей, різних за змістом, ступенем сформованості, психологічними характеристиками та функціями [1]. Цікаво, що національна ідентичність, котра, на думку Е. Сміта, є домінантою такої системно-структурної єдності [2, с. 176], інколи «випадає» з досліджуваних українськими теоретиками «ідентифікаційних матриць» (як це сталося, зокрема, в зазначеній праці В. Москаленко та Т. Зеленської);

* Коли читаєш, що «феномен ідентичності полягає у самоздійсненні особи з урахуванням своїх і чужих ретроспективних і перспективних відображень її буття», – всі ці «відображення» можна уявити у конкретному смисловому полі (тобто у контексті, в якому перебуває індивід), – але як вони взаємодіють і що є визначальним у процесі «самоздійснення»? (Цит. праця: Бублик П. Філософсько-психологічні аспекти соціальної ідентичності // Соціальна психологія. – 2011. – № 1 (45). – С. 81.)

** Саме такі рівні аналізу покладено в основу розробленого Е. Еріксоном поняття ідентичності (Эриксон Э. Идентичность: юность и кризисы / Пер. с англ., общ. ред. и предисловие А. В. Толстых. – М.: Прогресс, 1996).

принаймні на чільну роль ця структурна складова не висувається, тож питання її впливу на збалансованість/розбалансованість системи в цілому також не виникає. Між тим загальну кризу ідентичності в сучасному світі дедалі частіше пов'язують саме з розмиванням або заміщенням етнонаціонального компонента, що провокує девіантну поведінку молоді, появу виняткових ідеологій та культів, ксенофобію, етнофанатизм *. Для українців проблема «збентеженої ідентичності» є особливо важливою [3], тому й філософія ідентичності набуває для нас значення повсякденної розумової та чуттєвої практики.

Що спонукає людину до солідаризації з певною спільнотою? З якими формами буття відчуваємо найбільшу спорідненість, і чому саме? Які риси суспільного етосу стають опертям для нашої самоідентифікації, позитивної чи негативної? Чи можливий у глобалізованому світі той етос, який підживлював би наше переживання національної ідентичності та разом з тим спонукав би до руху й оновлення?

Коментуючи «дещо забуте поняття» етосу, О. Донченко пише: «В античній філософії етос – термін, який визначає внутрішній характер будь-якої особи чи явища, в екзистенційній філософії – термін, що відображає духовну сутність людини...» [4, с. 94]. Суспільний етос – це «звичай, норов, характер» спільноти; ті цінності та норми, котрі «знаходять конкретне вираження у мовленні, творчості, переживанні, боротьбі, стражданні, ставленні людини до природи, суспільства, інститутів влади, до минулого, сучасного та прийдешнього...» [4, с. 94]. Сукупність успадкованих рис, здібностей чи упереджень, культурно-історична пам'ять, звичаєвість і «норов» народу виявляються у схильностях індивіда, в особливостях світосприйняття; зрештою, визначають стиль його буття, «внутрішню форму». Але якщо етос зруйновано, пам'ять деформовано, «норов» приборкано, – що тоді? Адже минуле не зникає; забуте «денною свідомістю», воно продовжує жити у глибинних шарах психіки, і невідповідність між діяльністю людей та «відгуками у несвідомому» може зашкодити як окремому індивіду, так і спільності...

В. Налімов, характеризуючи з філософських позицій множинність «світів», у яких існує людина, виділяє – як дуже важливий – **«світ колективної свідомості нації»**: «Це дрімотна квазісвідо-

* «Чим нижчий рівень самототожності, тим потужніше оволодіває людиною (або спільнотою) інстинкт», – пише О. Донченко, пояснюючи, зокрема, «зростання авторитарних культових організацій після Майдану» гальмуванням процесу ідентифікації (Донченко О. Колективне психічне у соціальному повсякденні // Соціальна психологія. – 2008. – № 1 (27). – С. 9, 13).

мість, наповнена образами, відчуттями... У своїх коморах вона зберігає пам'ять про все минуле, про все невіджиле. І це закарбоване в ній минуле не є безпечним. За відповідних умов воно може перетворитися на вулкан, який вивергає все, що заचाїлося до часу» [5, с. 230]. Усі інші людські «світи» – фізичної природи і біосфери, снів та уяви, культури, соціального буття – пов'язані зі «світом колективної свідомості нації», зберігають його відбитки. Руйнування зв'язків звужує простір світорозуміння, «семантичний космос» людини, нівелює та знеособлює її свідомість. Тож, можливо, філософія ідентичності потребує глибинного аналізу саме цих зв'язків, дослідження онтологічних констант, якими визначається етос людської самототожності? Які «невіджилі» образи та відчуття «заचाїлися» в «коморах» колективної свідомості нації, і що з того є найбільш живущим, спроможним «вибухнути», зумовлюючи незвичну поведінку та неочікувані вчинки?

«Протистояння несвідомому, у яке входить штучно створена суспільна культура», неминуче призводить до конфліктів – «грізних та небезпечних», – застерігає В. Налімов [5, с. 421]. Та як подолати протистояння, порозумітися з отим несвідомим? Чи насправді можемо розпросторити межі нашого буття, почути й розпізнати у своєму повсякденні згуки вічності, пам'ять роду і народу? Як саме, за яких обставин? І як відбивається таке «розпросторення» на суспільному бутті людини, на її взаєминах з іншими «світами»? У власному й чужому досвіді, у спогадах, переказах, у наукових джерелах та в літературних творах шукаємо відповіді на ці запитання.

* * *

На тлі давніх і новітніх дискусій про національну ідентичність українців та «різні українські націоналізми» * [6, с. 317], про історичні чинники формування свідомості «неісторичної», «бездержавної» нації [7], про національну складову людської ідентичності в глобалізованому світі [8] – «Вічник» Мирослава Дочинця [9] сприймається як інтелектуальна провокація. «Сповідь на перевалі духу» – такий підзаголовок має книжка, а отже її завдання – допомогти читачеві знайти відповіді на «вічні» запитання, «укріпити у великому Переході з нічого у щось» [9, с. 2], тобто висвітлити загальні метафізичні аспекти буття. Та насправді ця «сповідь» значно більшою мірою пов'язана з особливим, суто національним контекстом, ніж із загальнолюдською філософською проблематикою.

* Йдеться про «принаймні чотири моделі нації, вироблені українською інтелігенцією».

Ба більше: автор переконує читача, що шлях до універсального, вселюдського пролягає через доглибне осягнення надбань окремої етнічної спільноти. Лише усвідомлення своєї єдності з нею, з тим малим «осереддям людства», яким є рідна земля, рідний дім, рідна мова, – лише це робить людину розумним господарем цілої планети.

Отже, в авторській анотації книжку представлено не як «роман», а як «сповідь», «документ мудрого **серця**» – цим окреслюється рецептивна стратегія тексту, визначається ключова національна риса героя та його уявного «слухача/читача»: кордоцентричність світосприйняття. «Лінією **серця**» охоплено увесь життєвий шлях Вічника, всі успадковані та здобуті ним духовні цінності; та й самі пізнавальні можливості героя зумовлені потребою **серця** і пам'яттю **серця**. Такий ґносеологічний імператив уможливорює поєднання ціннісного ставлення до свого «Я» з ціннісним ставленням до «Інших» (Світу), наслідком чого стають три найдорожчих здобутки: самоздійснення, самототожність, самовладність. Таким є життєвий підсумок Вічника, завершення його «лінії **серця**»: «Немає більшої влади, ніж твоє **серце**. Себто влада над собою» [9, с. 225].

Окрім кордоцентричності, в «описі виняткової долі надзвичайної людини» помаду викристалізуються добре знайомі з етнопсихологічних студій риси українського національного характеру: індивідуалізм, інтроверсія, традиціоналізм, ідеалізм, естетизм, емоційність, волелюбність, упертість, терплячість, скромність, обережність... [10]. Ці риси настільки очевидні, а їх поєднання таке органічне, що героєм не видається «незвичайною людиною», навпаки – відчуваєш у ньому надто багато знайомого, звичного. «От хлопець звичайний!» – як сказано в поемі «Гайдамаки» про Ярему Галайду...

«Галайда» – одне з прізвиськ героя, яких у нього чимало, бо Вічник постає у різних життєвих ролях. І «копилець» (байстрюк), і «панич»; і месник-«гайдамака», і схимник-відлюдник; і «бідний Лазар», і «хитромудрий Одісей»; і Майстер дивовижних «рукотворів», і Свідок нерукотворного світу. Така багатоіпостасність розкриває нові символічні значення образу, робить Вічника не лише втіленням основних характерологічних ознак українця, а й уособленням духовних здібностей та історичної долі українства; зрештою – символом зростання людини у безмежжі людських світів. Можливо, «вічник колимських карцерів», який «знайшов свободу волі і радість ширяння духу», символізує покликання народу, якому постійно не таланило в історії, проте зрештою відкрилася можливість власного «домівства» й вільного розвою?

«Галайда» у лісі, «Лазар» серед ченців, «кріпак» (усе ще без документів) при посадовцях Морфлоту, «січовик з каламутним

життєписом», – він називає себе «людиною без імені, без житла і родини». Проте ім'я героя вичитується з-поміж рядків: із пісні закоханої Юлини дізнаємося, що звати його Андрієм, і притаманне цьому імені значення мужності додається до характеристики образу.

На схилі літ набуті героєм знання, досвід і гарт пекельних випробувань віддякують людям: «в своєму невір'ї, в своїй боязкій шані» вони справді вважають його Вічником; називають «то Знахарем, то Знатником, то Відуном, то Босоркуном, то Характерником, то Вічним Дідом, то Тим, хто живе в Чорній Хаші...» [9, с. 4]. Так само люди сприймали місцевого «гайдамаку» Шугая: вірили, що він характерник, що в нього немає душі – лише пара замість неї... Та наш герой, якого Шугай врятував від смерті, визволивши із в'язниці, бачить у розбишаці саме душу, і то таку, що в неї ніби перелито дух лісового карпатського краю, його норів, його мову.

«Шугай» по-словацьки означає «парубок»; а в українській мові слово «шугати» має декілька значень: літати, сильно дути, очищати зерно від пилюки, широко крокувати [11, с. 517]. Також це ім'я нагадує про «лісового чоловіка» Чугайстера, володаря гір і нищителя «нявок», «закляту людину», з якою пов'язується усяка «чуга», тобто завихрення [12, с. 593]. Імовірно, що підсвідоме «чуття» імені позначилося на сприйнятті поведінки та образу Шугая юним Вічником: «...либонь, се і є оживлена душа мого народу, мого маленького гірського крайця Європи – сплутана душа, що, як птиця-мрія, б'ється у сліпій своїй убогості, неутті та забобоні і вибухає помстою і жаданням справедливості» [9, с. 117]. Та хіба сам парубок, який так думає, потрапив до в'язниці не через вибух помсти і жадання справедливої відплати тому, хто вбив його «птицю-мрію»? Хіба не слухав (так само, як Шугай, з яким вони майже ровесники) лише голосу серця? І хіба не справдилось на ньому прислів'я «Дай серцю волю – заведе в неволю»? Бо як так сталося, що ніжний і вразливий юнак, такий здібний і охочий до навчання, такий успішний і розважливий, перетворився на «карного волоцюгу»? Через кохання, через «вибір серця». Хоча згодом з нього намагатимуться зробити другого Шугая, повсталого «проти чужинського режиму із зброєю в руках», – герой рішуче цьому противиться: «Ні проти кого я не повставав. А іржавого кріса підняв на безпутника, що скривдив мою наречену. З того часу зброї в руках не мав» [9, с. 175]. Удруге довелося взяти до рук зброю так само через любов – «до України, до її малого Карпатського терену»: «**клич крови, вибір серця**» [9, с. 181].

Шугай – теж людина серця, серця небайдужого, відкритого й журливого: «Жура душу точить. [...] Лише двадцять третє літо топчу ряст, а серце вже так висувив, так вистудив» [9, с. 117]. Саме

цьому чоловікові судилося круто змінити долю визволеного ним караника; саме він порадив юному «цїмборику», як безпечніше перейти Тису на румунський бік, ще й наділив оберегом від куль, – травиною «дев'ятисилу». І це назавжди переконало нашого героя у непомилності «лінії серця»: «Дослухайся свого серця... Може, ти прислужишся одній людині, може – світові, а може – Богу» [9, с. 118–119]. В останнє вдивляючись у обличчя свого рятівника, юнак бачить на Шугаєві тїнь смерті, і це свідчення прозорливості майбутнього Вічника вказує на його власну здатність перебувати на межі буття й небуття, відкриваючи у найглухіших «окрайцях» світу джерела життєвої сили та прихованих знань.

Таким чином, ім'я **Вічник** витлумачується як у магїчному сенсі (людина, що перейшла межу видимого й невидимого світів і не підвладна земним законам), так і в символічному (уособлення глибинного ества народу, присутніх ознак його «духовного устрою» *).

Історія Вічника поєднує сюжетні елементи «робінзонади» й «одісеї», історичної повісті та філософського роману; неймовірні пригоди героя віддзеркалюють катастрофічну добу, з її жорстокістю та кривавим хаосом; а разом з тим висвітлюють константи людського буття, вічні закони космосу. Етнографічний та етнопсихологічний елементи, підсилені діалектним забарвленням мови, відіграють вирішальну роль у цій оповіді: події світової історії «просіваються» крізь незвичні фільтри сприйняття, відлунюють у лісових хащах, гірських нетрях, людських оселях Закарпаття. «Маленька цятка» на мапі, «Срібна земля», звідки вийшов і куди зрештою повернувся Вічник, стає ще одним багатоліким і загадковим героєм книжки Мирослава Дочинця. ❦

Мова цього краю, з відчутними слідами тривалих міжетнічних зносин, приналежить виразності та розмаїттям значень. Наприклад, дім («осереддя людства», у високому сенсі слова) в конкретному втіленні може називатися так: хижа, куча, осідок, гражда, вілія, селитва, житво, халабуда, домівство, поселя, закут. Усі ці слова герой пригадує та «смакує» саме тоді, коли в дикій хащі гірського провалля, голіручно, без досвіду, починає облаштовувати власне «газдівство», – і з кожною назвою ніби прокидається в ньому розворушена словом пам'ять «пращурів». «Старі людкове казали, що чоловік не має спокою доти, доки не вибудує свою хижу. Се пращурами нашими розказано... Виходить, що триб будовача мені випало сповнити тут» [9, с. 56]. Читач, так само

* За визначенням засновника етнопсихології Г. Шпета, цей «духовний устрій» є «величиною історичною, змінною, але незмінно присутньою при будь-якому повному переживанні народу» (Шпет Г. Г. Введение в этнопсихологию. – СПб.: Изд. дом «П.Э.Т.», Алетея, 1996. – С. 153).

«смакуючи» відтінки значень, уявляє собі оті давні форми «домівства», що залишили відбиток у кожному слові, і те, в який спосіб предки сповняли «триб будовача», – ніби переживає разом із Вічником забуту радість першотворчості. У процесі розбудови нового «осереддя людства» оживає й оновлюється мовленнєва стихія, заново обживається «дім буття»: «Полуденкувати час. О, яке жадане, яке смачне се слово! У наших краях всяко говорили: костуватися, трапезувати, заїсти, пожвати, перекусити, верти щось у воло, та найлюбіше мені звучало “полуденкувати”. То не просто гамування голоду, а тиха часина заслуженого перепочинку. Змиті руки, втертий піт, умиротворена бесіда, втішний позирк на виповнену роботу...» [9, с. 56].

Деякі місцеві слова привносять до звичної загальноновживаної лексики несподівано свіжі відчуття звукових, зорових, тактильних образів: кіт – **мацур**, водяна вирва – **бовч**, нарциси – **мідянки**, драбина – **лазиво**, водойма – **мочило**, походи чи мандри – **хожаї**; мінеральна вода зветься **квасною**, стежка – **путиком**, тож і трава подорожник – **припутником**; а полонинна трава **псяйка** нагадує сиву м'яку собачу шерсть – «може, через се її так і називають» [9, с. 128]. Інші слова паруються, мов дідове «яворове кісся» (з якого лише й можна було зробити правдивий оберіг – древко для «Ілієвої коси»): **плиска-трясогузка**, **зозуля-зегзиця**, **приятель-цімбора**, **горівка-миндра**, **бокораші-плотогони**...

Для Вічника мова є достеменним «домом буття»; це виявляється насамперед в етимологізації найважливіших для нього імен, зокрема етноніма «слов'яни» й гідроніма «Тиса». Саме вода, вважає Вічник, визначає «**кревність**» народу: «Гори однакові... Вода в них різна. Тому й люди в різних горах різні...» [9, с. 262]. Назва рідної ріки, на берегах якої колись загніздився карпатський «руський рід», пов'язується з «трьохсотлітніми **тисами**», що їх звідси «провадили... для римських галер, храмів і віл патрициїв». Ті прашури, котрі «прибивалися в Рим» у своїх «вовняних гунях», кажуть, називали себе послами: «Сли. Єсьме сли (посли)». Римська варта сповіщала: «Сли вене! (Посли прийшли)», – і той вигук сприймався як назва прибульців. «Так нас поіменували слов'янами», – каже Вічник [9, с. 136]. А свою «повноводну Тису», на «тучних і горбатих» берегах якої колись «стриміли в небо, як струни, височезні **тиси**», інколи називає просто **Рікою**, як у казці [9, с. 21]. Звісно, її води асоціюються з молоком казкових річок, тому і приручену кізку герой називає **Тисою**...

Етимологізація власних назв, пов'язаних з історією народу, виявляє живий зв'язок мови та мовця, його співкревність із малим «осереддям» національного буття. Це дає змогу миттєво «схопити»

найприкметніші риси етосу, що споріднюють героя та його краян з мешканцями українського села в Румунії, між Дунаєм та Тисою. Село зветься **Банат**, і саме через етимологізацію назви радісне впізнавання «свого» поєднується з гіркотою та сумом: «Відбатований кусень моєї батьківщини. Прищепа, що прижилася на чужорідному стовпі» [9, с. 165].

«**Відбатовати**» – це означає «різати великими шматками»; але «**банитою**» називали вигнанця, а «**банувати**» – це «тужити, жалкувати» [13, с. 26, 27]. Найбільшу тугу викликає передчуття того, що не збережеться у чужоріднім середовищі рідна мова, – відтак зміняться і прикмети етосу; зараз діти українців ще «ціковбанять по-русинськи, а через десяток-другий літ говоритимуть по-румунськи...» [9, с. 165].

Допоки ж «дім буття», мову, не понищено, банатяни вирізняються з-поміж своїх сусідів характерними українськими властивостями: життєлюбністю, побожністю, працьовитістю, поміркованістю й розважливістю, шаную до батьків, а ще – особливим ставленням до землі й води, вірою в їхню цілющу силу. «Дворище тут кожен починає розбудовувати з колодязя»; 100-літній Петро Стойка одним із секретів свого довголіття вважає «споришевий пішник», яким увесь рік ходить босий по воду [9, с. 163–164]. Та головне, що «на світі так довго тримле», – ревна молитва; а ще – цілість тіла, духу й серця» [9, с. 163]. Зі слів старого Стойки виходить, що **серце** – розумна душа людини, те її свободне ество, що здійснює **вибір**. «Клич крови, вибір серця» [9, с. 181] поєднує людську долю й волю, визначає життєвий шлях...

* * *

Перший епізод, з якого починається «сповідь» Вічника, – це шлях «на Голгофу» [9, с. 6]. По ньому мадяри женуть його з купкою інших «пересіяних смертю» січовиків з притисянського Красного поля на Перевал, де полонених мають розстріляти поляки. Та «голгофський шлях» героя раптово уривається з волі сотника Скобала: той штурхає юнака з урвища вниз, аби дати йому шанс на порятунок. Уривається і трагічна історія «малого Карпатського терену» великої Вкраїни, «в який вона пускала своє калинове коріння» [9, с. 8] з осені 1938 до весни 1939 року... Вже ближче до кінця книжки, у «сповіді» зринають враження тих «сльотавих днів», коли український «новий Єрусалим» несподівано постав не у Києві, а в Хусті: «Народжувалося якесь велелюдне розрадування. Його носила з собою молода Карпатська Січ. Якщо досі український дух

проявлявся потайки, то зараз він збурився і бив завзятим нуртом. [...] Се було дивно: на безвиразній донедавна території постала "українська ірредента". За лічені місяці відродилося одвічне національне плем'я, ожила українська душа» [9, с. 179].

Стає зрозумілим, яким настроєм був перейнятий молодий герой на початку твору і звідки взявся «**калиновий**» лейтмотив «Зачину», – «**терпка калина**», що вкупі з бузиною стає чорнилом для книжки [9, с. 4]; «**калиновий хрестик**», з якого починається «дорога берегом паперового листа» [9, с. 5]; «**калинове коріння**», що його Вкраїна пускала до свого «малого Карпатського терену»: «А ми тую червону калину підіймемо», – як співали січові стрільці давніших часів... Відтепер попередньо описані випробування Вічника постають у новім світлі, заново осмислюються; наскрізні мотиви, повторювані образи складаються в окрему історію людської самототожності. Історію, що засвідчує не лише процесуальну природу ідентичності (яка постійно розширює та оновлює власний зміст), а й першорядне значення національної складової у цьому процесі.

З психологічного погляду, національна ідентифікація означає взаємодію трьох компонентів: мотиваційного, когнітивного, афективно-емоційного *. Під час суспільних зрушень, які вимагають колективної реакції на виклики часу (бо від цього залежить історичне буття народу), відкриваються «комори» несвідомого. «Вибухає» притлавлена й сонна національна пам'ять, а тому виникає оте заразливе масове збурення, коли дух «б'є завзятим нуртом». На цій афективній основі стрімко формується мотивація: навіть люди, котрі мають іншу спадкову етнічність, можуть обрати ту, що на очах підноситься і розбудовує власний духовний простір. (Саме так пояснював своє «навернення» до українства Юрій Шевельов-Шерех: «Українці були в потоптанні, але і в ставанні. Перше викликало симпатію, друге – бажання рухатися далі... [...] У мені витворився тоді комплекс не лише приналежності до української стихії й культури, а й комплекс самостійництва» [14, с. 156].)

Аналогічні процеси, що відбувалися в Карпатській Україні через 20 років після доби УНР, спостерігаємо очима Вічника. Крихітна «державка», якій «з неба упав чин самостійности», сприймається поборниками національного відродження як нова зав'язь понищеного дерева, новий зачаток «великої соборної України» [9, с. 175].

* При цьому дослідники наголошують на значенні «**афективно-емоційних конструктів самовизначення**», які стають підставою та головним чинником ідентифікації (Васютинський В. Психологічні виміри спільноти. – К.: Золоті ворота, 2010. – С. 77).

Та ззовні вона видається небезпечною «заколотою територією» в центрі Європи, а всередині тим часом переважає патріотична балаканина, у якій так важко відділити «золотий пил» від «пустої порохняви»... «Кипіли хвилі національного розвою, та не мала наша державність ще національного обличчя. Не було злютованої єдності й однорідності в праці» [9, с. 181].

Розхиталися зв'язки між краями; різні верстви та різні покоління почали змагатися між собою, і відсутність «злютованої єдності» стала причиною самопоборювання. Внутрішні чвари, нерозважливе розрізнення «друзів» та «ворогів» забирали сили, відволікали увагу людей від першорядних завдань. «На селі чинили суд. Невгодних фахівців вичищали зі служб, на вулицях хапали сумнівних і, якщо вони не могли переказати українською “Отче наш”, – товкли. Як їх колись били мадярські чи чеські жандарми. А тих, хто перелицьовувався і присягався у відданості, цілували й назначали провідниками» [9, с. 178–179]. Бракувало не лише суспільної єдності й політичного досвіду: «...хіба знали наші заповзяті хлопці про духовні цінності, які віками громадив культурний український народ на границі Сходу і Заходу?! А без того могла володіти ними лише зарозуміла гордість» [9, с. 181].

Отже, коли немає відчуття тятлості культурно-історичного та духовного розвитку нації, коли бракує спільних знань про власне минуле, – тоді немає й основи для національної гідності, натомість виникає лише «зарозуміла гордість»... Тому на хвилі афективно-емоційного переживання солідарності так гостро відчувається потреба підсилення когнітивного компоненту національної ідентичності. «З наукової аналізи виходило, що як би нас не іменували – русини, руснаки, рутени, утрини – походимо з давнього і щирого київсько-руського кореня» [9, с. 174]. З цим «київсько-руським коренем» (від часів Володимира Великого та Ярослава Мудрого до Києво-Могилянського колегіуму) пов'язується культурно-просвітницька місія закарпатських українців як «добре школованої і боголюбної частки народу». З кінця XVIII століття «ліпші вихідці» з цього краю «розійшлися вчителями по слов'янському світу»: «Іван Орлай – директор гімназії в Ніжині, Михайло Балудянський – ректор університету в Петербурзі, Петро Лодій – професор Краківського університету, Іван Заманчик – професор Львівського університету, Юрій Венелін-Гуца – вчений Болгарії» [9, с. 174].

Промовистим, з огляду на історіографічну складову національної свідомості закарпатських українців, є зауваження про низький рівень просвітництва «в кінці XVIII століття... і в Галичині, і в Києві,

і в Росії» [9, с. 174] *; причому варто виокремити важливу думку: про **наступність просвітницької місії**, про вчительське покликання українців. Невипадковою є присутність у книжці «українського Сократа» – Григорія Сковороди, так само як і його античного попередника: місію Вчителя у найповнішому значенні цього слова (що передбачає й учнівську складову – «semper tiro») Вічнікові довелося пронести крізь усе життя.

Що стало основою його вчення? Де, коли, в який спосіб він учився? Яким чином сума набутих знань, поглиблюючи природні здібності, ставала запорукою духовного зростання, самоздійснення особистості?

Від самого початку традиційний вишкіл та «книжна» освіта Вічника поєднувалися з досвідом набуття **інших** знань. Народна мудрість, увічнена у прислів'ях та приказках, побутова магія, ритуальні дії, заляття й замовляння, що змалку довели свою дієвість (як у випадку зі зниклими бородавками), – усе це лягало в «комори» пам'яті. «Слово» питомого етосу, що було ніби самою природою довколишнього буття, сформувало у хлопчика чутливість до різноголосся світу, готовність до порозуміння з ним та творчої взаємодії. Адже порозумітися можна з тим, що є для тебе **реальною сутністю – іменем** **, якщо змалку знаєш рідні імена усього живого довкілля (назви, дані пращурами), то у життєвих мандрах глибше пізнаватимеш прикмети цього світу в найменуваннях чужої мови. Лише причетний до вікової мудрості власного народу уважно і творчо сприйматиме досвід інших етнічних спільнот.

* Історична «відрубність» закарпатських українців від тих територій, які перебували під політичним чи культурним впливом Росії та Польщі, зумовила, з одного боку, інтенсивний пошук рис подібності великої України та «малого Карпатського терену»; з іншого, саме цією відрубністю пояснюється сучасний «іредентизм» русинів. «Закарпаття безперервно перебувало у складі Угорщини з середніх віків до 1919 року, коли воно було анексоване новоутвореною Чехословаччиною. З 1939 по 1944 рр. воно знову опинилося під Угорщиною, і лише після цього, вперше в своїй історії, – перейшло під владу Москви. Північна Буковина перебувала у складі Румунії з 1918 р. і перейшла під радянську владу лише 1940 р., формально ж вона стала частиною СРСР після 1944 р.» (Шпорлюк Р. Імперії та нації. З історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі. – К.: Дух і Літера, 2000. – С. 238–239).

** Колись В. Розанов у «Опалому листі» нарікав на недолугість так званої «освіти», яка замість украї необхідних знань забиває дитячі голови непотрібом і позбавляє можливості сформувати міцне підґрунтя ідентичності – розуміння місцевих особливостей, любов до краю, в якому зростаєш («учили, що в мене 24 ребра і 32 зуби, чи навпаки, чорт їх забирай», – проте не навчили, чому місцева річка має саме таке ім'я і що воно означає»). Така школа, на його переконання, неспроможна виховати **культурну людину: «Культура починається там, де починається любов, де виникає прив'язаність...»** (Розанов В. В. Сумерки просвещения. – М.: Просвещение, 1990. – С. 30).

Символічний життєвий шлях Вічника: від «лісу» до «саду», від пастки гірського проваддя до означених хрестами маяків, крізь чужі краї до власної «Сріберної землі» – цей шлях стає можливим саме завдяки єдності **стану ідентичності**, як внутрішньої причетності до певної спільноти, та **процесу ідентифікації**, як постійного діалогу з іншими, постійного здобування самототожності на новому рівні. Підґрунтям такої єдності стає першопочаткова, міфологічна спорідненість Вічника з його рідним краєм, сама природа якого сприймається крізь призму архетипів «**матері**» (=води) та «**мудрого старого**» (=каменя). Згодом він усвідомить зв'язок «криниці» й потужної Ріки, свого «малого Карпатського терену» і «соборної України»; відчує в собі «приспану кров хлібороба» [9, с. 171] та прагнення до «сродної праці». Тому й вирізнятиме по тюрмах і таборах тих «розважливих людей у вишиванках під тюремним сукном», що для них «Україна була релігією, яка допомагала вижити» [9, с. 223].

Але з релігією не народжуються – в ній утверджуються, її обирають, інколи створюють. «Українськість» самого Вічника не є генетично успадкованою: батьківська лінія веде до «панського» кореня Драгів, мадярських лицарів (а румунською мовою «драг» означає «чорт»); «пращурами» він називає даків – придунайське фракійське плем'я, підкорене Римом; до материнської крові домішано циганської, бо ж рідну бабу, шептуху й ворожку, «дідо виміняв у шатрових циган на кобилу» [9, с. 17]. Основу вкраїнського родоводу складають **Дід** та **Мати**, типова «батькова дочка» за характером і поведінкою – спокійна, терпляча, розважлива...*

Хоча «родаки в материнській коліні всі були темні лицем і волоссям» (а у Драгів і поготів: «шкіра по-половецьки смугла, аж прикурена»), та наш герой «начадався **білим**, як би з чужого коша», – бо, казали люди, «в часі його зачаття «каркнула **біла ворона** **». Се ознака, що буде до світла тягнутися» [9, с. 60]. Можна додати до цього ще одне тлумачення: «білий» у значенні «**чистий**», вільний від упереджень, етнічної пихи чи шляхетної зарозумілості. Національна ідентичність Вічника обумовлена відчуттям спорідненості зі «Срібною землею», на якій народився та вперше пізнав

* Такий родовід пов'язує Вічника зі світом Шевченкової поезії – «світом, заселим передовсім покритками та їхніми дітьми» (Гравович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета. – К.: Рад. письменник, 1991. – С. 70). Саме образи Діда та Матері зосереджують увагу «на народній етиці та культурі, на болісній унікальності всього українського» (Там само. – С. 146–147).

** Неодноразові згадки про воронів імпліцитно вводять відсутнє у книжці про Вічника прізвище героя – Ворон.

світ. Він зрісся з духовним корінням того давнього і впертого народу, який, попри безнастанні ворожі навали, попри розшматованість свого тіла, зберіг і мову, і характер, і звичаєвість, і незнищене прагнення волі. «Глядай не долю, а волю», – саме цю основну заповідь свого діда згадує Вічник, коли називає його першим своїм учителем [9, с. 16].

Звідси – природна гідність, ціннісне ставлення до свого «Я», різні характерологічні прикмети українця та неспотворене «комплексом меншовартості» бажання героя навчитися **чужому**, не втрачаючи ані дрібки свого, лише розширюючи просторові межі власної ідентичності.

У своїх «життєвих університетах» Вічник отримував знання та навички від людей різних національностей. Від румуна Джеордже сумлінно переймав травознавство та основи медицини (хоча непомилкове бачення хвороби прийшло внаслідок лиха, яке раптово розкрило в юнакові надчуттєві можливості). Від естонця Ярве навчився майструвати динамо-машину. «У магаданській відсидці помагав полоненим німцям будувати вокзал» [9, с. 249] – тому й зумів згодом на диво мурувати маяки (але ж «триб будівничого» сповняв іще тоді, коли опинився сам-на-сам із дикою природою). Від камчадалського ворожбитя Тику, в чийх заклинаннях та здриганнях над болящими «нічого не бачив вартісного для себе», взяв «науку забування» та перейняв «безсловесну молитву серця» [9, с. 229]. Від китайця Чан Бао – «лісовий закон» і «молитву крові» [9, с. 241]. Проте все це: і лікування, і будівництво, і самонавіювання, і «молитву серця», і живі закони тварного світу – Вічник досягнув сам, коли проходив випробування **«Чорним лісом»**.

Мовою міфу «ліс» – це уособлення хаосу неперетвореної природи, а також символ смерті й нового народження; тому «відхід до лісу» – елемент обряду ініціації, через який має пройти кожний член роду, стаючи дорослим, тобто досягаючи ідентичності зі своєю спільнотою (один із найпоширеніших літературно-міфологічних сюжетних архетипів) [15]. Натомість «сад» (у тім числі й едемський) – символ перетвореної первісної стихії, «ошатний порядок», що й означає слово «космос» грецькою мовою.

Ще в Чорному лісі, змагаючись із «хаосом», герой потроху розбудовує свій «космос», свій «сад», спершу земний, а насамкінець небесний, у якому знаходять притулок ченці-вигнанці; і поставлена на кістках «спалених лісових братів» каплиця – то його вічна молитва за їхнє перебування в огорожі райського саду: «Небесного їм усім горожанства» [9, с. 277]. Після ще чорніших «лісів» колимської тундри, після блукань далекосхідною тайгою – утверджується в садах Криту й Абхазії, Краснодару та рідного Мукачева простір

витвореного Вічником «саду», символічного й реального. Тому так щільно переплетені в його історії ритуально-міфологічні мотиви, архетипні структури, «вічні» образи й сюжети, «книжні» алюзії зі вражаючими своєю жорсткою реальністю прикметами часу, з унікальним людським досвідом і побутовою конкретикою. Сама природа тексту породжує асоціації, можливо, й не передбачені автором книжки. Так, мотив Колхиди [9, с. 262], яка асоціюється з міфом про аргонавтів, та численні згадки про Одісея, котрого тягла додому туга не так за Пенелопоєю, як за «своїм сиром» [9, с. 128], ніби поєднують символічні образи золотого руна й «золотого» овечого сиру, виявляючи їхню спільну солярну основу. Так, саме до рідного сонця повертається Вічник, бо, як писав Шевченко, «Не гріє сонце на чужині...»

Сполучення імагінативної логіки міфу з раціональним осмисленням подій визначає двоплановість оповіді, створює ефект «зворотньої перспективи» та двошарової структури тексту. Цей ефект підсилюється завдяки едиційному оформленню книжки: духовні відкриття Вічника, його морально-етичні максими – «настанови на буття», які він залишає по собі, – композиційно виділено, ці фрагменти набрано іншим шрифтом *. У такий спосіб у тексті увиразнюються міфологічні універсалії, ключові символи-архетипи: плинне, мов вода, людське існування є проминальним, але камінь виточеного життям слова залишається в самій природі, вплітається у живе єство світу. Сповідь Вічника має бути potwierджена життям, тож і сам він, і набута ним мудрість мають злитися з незримою Книгою Життя...

Три епіграфи до «Вічника» налаштовують читача на долучення до такої **Книги**, а перші рядки «Зачину» засвідчують відповідну авторську інтенцію: «Якби я так годен, як не годен, я б написав вербовим прутиком свою книгу на плесі води...» [9, с. 3]. Епіграфи узяті з різних за часом і країною походження джерел. «Книжним», у прямому розумінні, є лише останнє з висловлювань, яке належить ліванському письменнику Жибрану Халіл Жибрану; два інших є радше цитатами з «життєтекстів» Сократа (афінський

* «Найповніша версія» таких настанов, подана як «заповіти 104-річного карпатського мудреця» Андрія Ворона, різко відрізняється від аналогічних за змістом «живих» відбитків досвіду безіменного Вічника. І саме через відсутність міфологічної «двошаровості» – взаємопроникнення слова та діла – зникає онтологічна аура тексту (див.: *Дочинець М.* Многії літа. Благії літа. – Мукачево: Карпатська вежа, 2012. – 143 с.).

мудрець лише усно викладав своє вчення) та Сковороди (йдеться про заповітний надмогильний напис). Отже, увагу зосереджено на позачасовому вимірі буття, на його трансцендентальному просторі. Саме це й загострює сприйняття неочікуваної кількості конкретних подробиць, різноманітних етнографічних деталей, дрібок побуту, які дають змогу відчутти на смак і дотик реальні прикмети «предковичної руської землі під Карпатами». Читач має побачити, почути й запам'ятати обличчя й голос цього народу, його етос, мову...

Пригадаймо, яке захоплення викликають у героя мешканці села Банат: «...родова бесіда стискала серце. Усе тут було рідним...» [9, с. 160]. Традиційна пошана до батьків має для банатян особливе значення: «Бо з батьківських рук постав сей сторонєць на чужій, тепер своїй землі. Бо ті носять у собі світ попередній, незримою ниткою-пуповиною в'яжуть його з новим побитом. Кожен з тих першоходаків – жива книга, правда, з розумом, не засміченим книжністю» [9, с. 163]. Саме ця «жива книга», колективна пам'ять предків, навчала Вічника, як йому вижити, коли доля замкнула героя «у кам'яній коморі Природи», відлучила від світу людей. Завдяки цьому він і здолав той шлях дедалі більш тяжких та болісних «ініціацій», які зрештою привели до свободи й «ширення духу» («Глядай не долю, а волю...»).

В усіх «робінзонадах», від Даніеля Дефо до «Нових Робінзонів» Людмили Петрушевської, людина постає наодинці з «диким» світом, на межі життя та смерті. За таких обставин, окрім працелюбності, кмітливості, бажання вижити, основною передумовою порятунку є спроможність до взаєморозуміння та взаємодії з природою. Має відкритися й запрацювати саме та «сподова тьма», яка допомогла приреченому на загибель юнакові перетворити «смертний склеп» у горах на «другий дім».

Хоч яка глуха й безвихідна є «камінна яма закрайніх Карпат», до якої він потрапив, – однак це та сама **«земля, яку один мудрий чоловік нарік Сріберною»** [9, с. 22], – це його дім. І першим поштовхом до пробудження «сподової тьми» стало відчуття **«домівства»**, завдяки якому зникав страх, а «ослаблений організм набиралася земної моці»: **«Дерево плекало мене, як прибудду дитину»; «обрис скали» раптово став усміхненим «кам'яним ликом» рідного діда** [9, с. 24].

Дід з бабою та «дівка-мати», ранній дитячий досвід «домівства» – ось ті «світи», які розкриваються перед героєм, коли він по-малу приходить до «сподової тьми». Вода і камінь, трава і дерево, вогонь і родина – цей живий ланцюжок, як «нитка-пуповина», виводить його з лабіринту смерті до простору життя. Підсвідома

«співкрєвність» з рідною землею уможливилює повернення втраченого цивілізованою людиною відчуття тожсамості з довкіллям, і така «співкрєвність» унаочнюється завдяки наскрізному мотиву **води** (настільки значущому для автора книжки, що й наступний його роман «Криничар» постає на тій самій основі).

Книжка про Вічника саме тому мала би бути написана **«на плесі води»**, що вчить розуміти й любити воду: «всьому іншому вона вас навчить», «найсильніша й найчистіша» [9, с. 13–14]. Вогонь і вода – це священні першоелементи Всесвіту, втілення чоловічого та жіночого начал. Водою означено як первісний хаос, так і безодню світотвору, на яку сходить Дух; вона уособлює дихотомію «життя – смерть» і символізує сили несвідомого [16, с. 76]. В антропоморфній моделі Всесвіту вода ототожнюється з **кров'ю та мовленням**; на цій основі виникло поняття «течія мови», пов'язане з давньоарійським культом **Соми**, що означає не лише священну рідину, а й самого співця-поета [16, с. 76–78]. Таким чином, **«мова нашої води»** для міфопоетичного мислення насправду є **«мовою глибин відвертих»*** – подібна логіка художньої думки дає змогу дослідникам глумачити «образ-символ води» як своєрідний «інформаційний код» української нації [17], тобто її ідентифікатор.

Мова води, живильна потуга й цілюща сила цієї матері, мудрість водяної науки – усе це досягається Вічником вже з першої миті життя, коли він **«вибулькнув з матері в яму, де мочили коноплі»**, і в цьому новому земному лоні, в калабані з жабуринням, плавав якийсь час любо та безпечно [9, с. 13]. Це була його перша «дивниця». Та коли вже дорослий юнак, виринаючи з обіймів смерті, падає у провалля і по годинах безпам'яття роззирається довкола, – знов-таки **«дивниця відкрилася очам»** [9, с. 12]: калабана в чорному багні, «лісовий котел» із шумовинням пухирців і масною водою. І знайомий звук пробудив «риб'ячу душу дівтвацтва», повернув Вічникові спомин про «блаженну сонячну криницю первородного світу»: **«“Бульк-бульк-бульк”, – булькотів на вухо лісовий котел**» [9, с. 13]. «Темне болітце», яке «курилося парою... ще й тихо побулькувало запахом тухлих яєць і згірлого воску», не відлякало, не викликало огиди, тому що говорило знайомою мовою; та й сліди звірини довкола засвідчували, що «ся купіль не похибить». І справді: «чорна вода наче виссала смертельну втому», а її мова помаду почала витягати з комори пам'яті найперші життєві уроки – те, чому навчився від матері, діда й баби. Знаменно, що кожен епізод, пов'язаний з цими уроками, починається й завершується однаково: **«Бульк-бульк-бульк...»** [9, с. 13, 14, 15, 16, 17].

* «І мова нашої води / У мові вод усепланетних / Не є глагол сльози й біди, / То мова є глибин відвертих» (Вінграновський М. Вибрані твори: У 3 т. – Тернопіль: Богдан, 2001. – Т. 1: Поезії. – С. 235).

З глибин підсвідомості зринають образи-символи чуттєвого сприйняття рідних людей, потім пригадуються їхні настанови – і ця «нитка-пуповина» згодом пов'яже Вічника з диким незнаним світом, куди він зненацька потрапив, наче знову «вибулькнув» у яму...

Спершу з'являється Мати; пов'язані з нею образи – це верба, яблуня, солома, хрест; її наука – смирення й подяка. Потім Дід – хижа, бджоли, оранка; він навчив любити воду й тішитися усьому живому, призвичаїв до мудрого споглядання світу та сформулював основне життєве правило: «Глядай не долю, а волю». Баба – веретено, окате й язикате; дивне її знахарство, молитви й замовляння, «замашні приповідки»; певно, саме від баби герой успадкував хист до лікування та віру в силу слова.

«Істинні школи» Вічника, що почалися в Чорному лісі, виявили та перетворили на практичні навички закладені в ньому «передзнання». Навряд чи зміг би «матурант гімназії» здобути вогонь, маючи в пам'яті лише «образчики давніх людей» [9, с. 28]. Свою «огненну ворожбу» він зважився здійснити тому, що «дітваком пильно слідкував на толоці за тим, як дідо Гафич викресує вогонь» [9, с. 26]. Коли ж перша спроба не вдалася, герой вирішив діяти іншим штибом, на власний розсуд. Але ми бачимо, що у своїх діях, у підготовці та застосуванні необхідного приладдя («три точки тертя»!), у самім ставленні до «живого вогню» Вічник відтворює ритуал запалювання пастушої ватри на полонині *. «Перше, що спало мені на гадку, – вогонь сей живий! Він звивався з веселим тріском, пожадливо хапаючи мох і сіно, смачно облизуючи паличку, яка його породила. Чмокав, попискував від насолоди, шемрав щось своє... І я, не володіючи собою, схилив голову, вклонився вогню, як живому челяднику» [9, с. 28–29] **. Так само згодом навчиться Вічник «вклонятися в подяці дереву, стеблині, птиці, рибі, каменю, сонцю, небові, дощеві, землі... За те, що вони є і я з ними» [9, с. 20]. Та саме цьому навчали його змалечку Дід і Мати: «видіти довкола все живе» і вдячно йому тішитися. Риси питомого суспільного етосу – його цінності та норми, ставлення до природи, розуміння

* «...Гуцули здобувають вогонь для запалювання пастушої ватри за допомогою швидкого вершення скалуша, цебто пмагтка сухого дерева з шматочками труту, що вставлені в загострені та розщеплені кінці його; вертять його між двома міцно вбитими в землю кілками, що мають відповідні глибки, куди й входять кінці скалуша з трутом» (Вовк Х. В. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – С. 59).

** «Живий, чистий, святий, новий цар-вогонь» вважався оберегом від злих духів; його використовували при спалахах епідемій та для освячення людей і тварин [12, с. 83].

творчої праці, тривка звичаєвість і віра у словесну магію – виявляються у поведінці Вічника дедалі яскравіше й повніше.

Навіть найменш значущі епізоди розкривають приховані у «коморах пам'яті» героя знання й уявлення про світ. Міфологічні образи, казкові сюжети несподівано стають ключем до розуміння неймовірних явищ, допомагають долати «дивострахи», як-от в історії з «царівною-жабою». Жажлива навала жаб, слизька «повзуча лавина», що раптом опосіла Вічника, вкрила його пластом під час сну, повертається на свої поточини, тільки-но він обережно, «аби не давити жабноту», звільняє та відносить на річище свою здобич – величезну «ропуху з жовтою зіркою на грудях» [9, с. 29]. Вічник відразу збагнув, що всі ці незліченні жаби – «рябі, жовтуваті, бородавчато-сірі, червоні, як грань, і зовсім крихітні зеленухи» – прибули на поклик «цариці». Відтепер він упізнаватиме її пронизливе ячання серед голосів інших жаб, коли ті «свайбуватимуть», «водячи по млаках свою царицю-молодицю» [9, с. 32]. І вже ніколи не зазіхатиме на подібну «здобич», пам'ятаючи про жаб'ячу помсту. Цікаво, що в Карпатах побутував звичай шанобливого звертання до першої жаби, яку побачиш навесні. Якщо дівка назве її «панною», та у відповідь крикне: «Та й ти панна!» А почувши, що назвали жабою, відповідь: «Ти ще й не така жаба!» [12, с. 254].

Як «онук свого діда Івана» і «карпатська людина», герої зумів порозумітися з Чорним лісом, тож «із прибульця все більше ставав хазяїном» [9, с. 134]. «Передзнання», отримане від пращурів, усвідомлювалося та втілювалося в життя. Вічник «пригадав», як звести собі безпечне «житво», як зліпити з глини горнець та зробити з нього полив'яний горщик; як фарбувати «ладу» і де найкраще спати, як готувати квіткові вари, ягідні кваси й «медовуху» та робити запаси їжі на тривалий час. «Пригадав», як уполювати звіра, а відтак став ловцем, кожум'якою, кравцем і шевцем. «Пригадав», як зцілитися від смертельної зміїної отрути, яким замовлянням укласти мир із риссю, якими словами звертатися до дуба й до горіха, аби вони «сокотили» від лихих снів та від «біди нечеканої» [9, с. 51, 69].

Дерево, що «в давнину вважалося (так само як гора чи вода) вмістилищем душ або духів» [16, с. 134], є для Вічника найбільш близьким і зрозумілим символом рідноти й захисту: «ялинові лапи» прийняли його в падінні у провалля «і поклали на м'який устіл сухої хвої» [9, с. 12]; немовля він лежав «у вербовій кошарці, прив'язаний до яблуні» [9, с. 14] * «березовим соком... любив гости-

* «Верба – Боже дерево, символ не тільки Світового дерева, а й надзвичайної життєвої сили... [...] Вербовим прутиком відшукували воду, перш ніж копати криницю». А **яблуня** – символ кохання і дерево замовлянь. За повір'ям, лихе око «не в силі нашкодити тому, в чийх руках яблунева гілка» [12, с. 132, 139].

тися ще з пастушого дитинства» – і тут, у жахній «камінній дірі», береза його «плекала, як прибулудну дитину», напоївши своїм цілющим соком [9, с. 24] *. «Єдиним милим приятелем» Вічника «в сій кам'яній норі» стає зламаний «злим птахом-провісником» грабик **, чия доля і воля до життя видаються героєві аналогом власних випробувань: «Не знаю, як я ожив, як потягся до того граба-калічки, видирав з голови волосся і перев'язував кріпко надламаний стовпець. Я хотів, щоб деревце жило. Я й сам тепер хотів жити» [9, с. 40]. А згодом «у листі близького дуба» Вічникові ввижаються «стражденні лики» загиблих січовиків, «молодих караників нашого мартовського бойовища» [9, с. 51]. Невипадково навертаються йому на гадку саме ті рядки першого Давидового псалма, де праведник уподібнюється до дерева: «І він буде, як дерево, над водним потоком посаджене, що родить свій плід своєчасно, і що листя не в'яне його...» [9, с. 139].

Рослинний світ найбільшою мірою поєднує «красиве і корисне», ліки для душі та тіла; він є джерелом високої та водночас близької кожному символіки. Рослина народжується, росте й помирає на наших очах, як людина; так само тремтить і завмирає, квітне і в'яне; а головне – вона має коріння, навіки поєднана з тією землею, звідки проросла, і не здатна тікати від свого кореня, як людина від своєї долі (бо вона лише «лист у Божому лісі»). Щонайменша билинка є живим символом єднання неба і землі, бо «у тій билинці змішуються сльози неба із сіллю землі в живлющий сік» [9, с. 141] – такий самий, як людська кров. Тому Вічник постійно уподібнює себе до рослини: «я в'янув, як укошена трава» [9, с. 59]; «я теж дерево, що потребує земних соків» [9, с. 68]. Цими «земними соками», першою поживою, яку він знаходить у «кам'яній пастці», стають березовий сік і ялинові пагони, «молада папороть, молочай, щавель, жалива-кропива, лобода» [9, с. 31].

«Якщо світова людина вийшла з моря, то людина карпатська, вочевидь, вийшла з лісу. А може, нігда з нього й не виходила. Бо тут нам дихається волею, тут живе наша краса, наша казка, тут наші скарби» [9, с. 104]. Чи не найбільші скарби розкрило перед Вічником «царство грибів»: «З подивом, який не звітрився досі, я кажу: не є в природі більшого чуда, ніж гриб» [9, с. 99]. Натхненні

* «Здатність приносити людині зцілення та бути особливо надійним обєгом приписували усьому дереву, його віттю та галузкам. До берези зверталися з проханням про зцілення, при цьому над хворим скручували березові гілки, загрожуючи не відпускати їх до тих пір, поки хвороба не відступить від людини» [12, с. 131–132].

** «Граб – священне дерево, яке заборонялося зрубувати або заподіювати йому будь-яку шкоду [...] Граб асоціюється з чоловічим началом...» [12, с. 134].

й докладні описи грибів та їхніх чудодійних властивостей (бо ж гриби стали не лише смачною поживою, а й «лічницею на довгі роки, на все життя») завершуються міфологічною візією взаємин людини і світу, їхніх суб'єктно-суб'єктних стосунків: «...сам Ліс покликав мене грибами до себе. Я прийшов до нього» [9, с. 104].

Вічник називає гриб «твердою рососою землі» [9, с. 103], що має нагадувати людині «про земну скороминущість» та водночас навчати «життєвої мудрості»: «Велика сила життя влита в тужаву плоть гриба, хоч сам росте з тліну – з гнилого падолисту, з деревної трутизни. І сам переточує, перетравлює природну неміч, уздоровлює, лікує ліс, сповиваючи його кореневища незримими нитками в животворний клубок» [9, с. 104]. Таке тлумачення цілком узгоджується з міфологічною символікою. Гриб у міфопоетичній традиції індоєвропейців має фалічне значення, символізує родючість, силу, а також небо, грім, блискавку, «стріли Перуна». Міфологічна концепція гриба пов'язана з поняттям центру, середини, тобто «вселенського Порядку, що протистоїть Хаосу» [16, с. 130–131]. Тому саме гриби навчили Вічника бачити у кожній стеблині «животворного клубка» лісу «себе – упокореного й оновленого», «карпатську людину», яка зі свого гірського «окрайця» пускає у вічність «калинове коріння»... «І з упослідженої окраїни постане Україна – кріпка, пишна і благодатна, як новий Єрусалим. [...] Та до того перейти належить не один чорний ліс...» [9, с. 192].

Серед скарбів лісу особливе місце посідає трава: вона, як чоловік, «корінням держиться землі, а душею тягнеться до неба. [...] Трава має розум, має слух і пам'ять» [9, с. 139–140]. Вражає розмаїття імен лісових трав – і знаменитих своїми цілющими властивостями, а тому особливо прикметних (рожева сушениця болотна, блакитна вероніка, кульбаба – «крихтний близнюк сонця», жовта квітка мар'яника, золотий корінь, купена, лопухатий бадан, спориш), і таких, що самі розкривають секрети свого найменування (трава-кислиця, «латаття жаб'ячого мила», чоргополох, молочай, мишачий горошок) або натякають на міфологічні сюжети, що з ними пов'язані, внаслідок чого одна рослина може мати цілу низку назв (дев'ятисил, розрив-трава, цвіт папороті). Юному героєві було про що поговорити з «поважним Джеордже», «волхвом трави»; саме тому і зміг голий найда стати його другом і помічником – сам-бо змалку зріднився з «глибокою книгою» трави. А в Чорному лісі одухотворена «билинка» стала для нього не лише уособленням людини, а й символом жертвності, оприявленням зв'язку усього тварного світу з вічністю: «І твоя, і моя кров – це лише сік, що живить дерево раю» [9, с. 68]. Лежачи «навхрест у траві» та чуючи, як вона шепоче, ніби проростаючи крізь нього, Вічник долучав свою

молитву до шепотіння припутника, чий «цупкі, жилаві листки», вже звиклі до його ніг, «податливо горнулися до тіла, віддаючи свою зелену росу, свою живильну одкорінну силу» [9, с. 48]. **Путь, путик, малий путівець, зелений припутник** – із самих слів несподівано постає відповідь на запитання про власну життєву дорогу, що, вважаєш, увалася в гірському проваллі: «А хіба я не той же припутник біля стіп Господа, податливо готовий узнати Його розмисел? Малий живий хрестик у дикому лоні гори» [9, с. 48].

* * *

Сотник Скобало, який зіштовхнув героя з путівця «на Голгофу», велить йому йти «геть від дерева хреста... до свого дерева життя» [9, с. 51]. Проте для Вічника ці два дерева навіки поєдналися. Ще на Краснім полі, перед атакою, він почув від молоденького січовика, що лежав поряд, дивні слова про неунікність «хреста». Тоді міркування вчорашнього семінариста про те, що саме їм випало «понести хрест через се поле», видалися Вічникові несправедливим присудом: «Ми ж не вояки. Я мав би займатися науками, а ти – хрестити й вінчати», – проте хлопець зауважив, що «хрест вищий за всякі науки і священство» [9, с. 49]. І несподіваним дослідом з патроном і комашиною довів: «Кедь утікаєш від свого хреста, він тебе роздавить», – «фізика!» Та за якусь часину, посічений снарядом, «хрестом упав на іржаву рінь». «А я, – говорить Вічник, – закусивши криваву губу, поніс свій хрест далі...» [9, с. 49–50].

Тоді він не знав, скільки ще «хрестів» означають його подальший шлях, аж поки всі вони не стануть маяками посеред моря житейського для всього люду...

Сама прихованість священних знаків на зведених Вічником морських маяках символізує незриму присутність «Божого плеча»; таке розуміння «хреста» і ставлення до нього, знов-таки, закорінені в українському етосі*. «Як же ми без хреста будемо?! Без плеча Божого...» [9, с. 207], – так голосила селянка, прив'язавши себе до хреста на рідному подвір'ї, коли прийшла «рознарядка» повалити по селах не лише камінні придорожні хрести, а й дерев'яні дворові. Хоча «коло них верховинці ставали з сокирами,

* Про історію «придорожніх хрестів» в Україні, про «Калинівський хрест» та пов'язаний з ним народний релігійний рух 1923–1925 рр. див. докладно у: Кисельова Л. Текст в історії, історія в тексті: До генези мотивів кривавого хреста й голоду в українському фольклорі та літературі 1920-х років // Людина в часі – 2 (філософські аспекти української літератури ХХ–ХХІ ст.) / НаУКМА; За ред. В. Моренця; Упоряд. Л. В. Пізнюк. – К.: Універ. вид-во «Пулсари», 2011. – С. 52–85.

з вилами», та все марно: для придушення оборонців викликали збройні «отряди»; жінок завозили «до психлікарні», дітей – «в детдом». Хрести ж «рубали під корінь і спалювали або скидали в ріки» [9, с. 207]. Вічників ті хрести видавалися святими **деревами** *, які «невидима почвара людськими руками» винищувала на його землі, «виривала з неї святе коріння» [9, с. 209]. Але ж і людина – «дерево, лише ходяче» [9, с. 68]; і молоді січовики, що падають «хрестами», проростають освяченими пролитою кров'ю деревами, залишаючи людям надію на оновлення сплюндрованої землі.

У Чорному лісі Вічник надбав сухого ясена «з двома гілляками-раменами», обтесав зайве і перетворив дерево на хрест, якого «щоденно торкався чолом і казав молитву» [9, с. 120]. Чудесне оновлення ясена, коли його «сухі рамена пустили зелені пагони», стало поштовхом до боротьби Вічника з лісовим «каліцтвом», до поступового перетворення «хаосу» на «космос». Герой і далі молився «сьому зеленому живому хресту»; відтак хрест для нього став символом єдності **волі й долі**, надійним «плечем Божим».

Мотив людських взаємин з Богом – найчотливіший, найпоетичніший у книжці про Вічника, та водночас і найважливіший, бо ж ідеться про «сповідь»... Якщо етнічну та релігійну сфери свідомості вважають «сферами-близнятами» [2, с. 16] і досить часто конфесійну складову долучають до поняття «національна ідентичність», – то цей аспект не можна оминати увагою.

Д. Чижевський, аналізуючи «головні риси українського світогляду», виділив, зокрема, «нахил до духовного усамітнення» та «філософію серця»; також згадав про «внутрішню релігійність», яка, за М. Костомаровим, є **характерною рисою українців**, чутливих не до «букви обряду», суто зовнішніх форм віри, а до її безпосередніх проявів [18, с. 181–182]. На тлі історичної багатоконфесійності Закарпаття, де в кожному селі могли мирно сусідити різні храми й віросповідання, «внутрішня релігійність» Вічника є культурно обумовленою. Його віра – це **віра серця**, в якому глибоко відлунює християнська обрядовість **, проте у своєму житті Вічник дотримується сквородинівського «правила»: шукати і знаходити

* За дохристиянських часів хрест «дорівнювався до дерева і символізував Усесвіт; його шанували як священну фігуру, що уособлює єдність неба й землі, є символом Світового розуму, життя, спасіння» [16, с. 268–269].

** Фрагменти євангельських читань і псалми, які пригадує Вічник; «наплив утіхи» при зустрічі з іконою – «знайомим до щему в грудях золотаво-теплим ликом»; поведінка в печері з мощами старого схимника, спілкування з ченцями, спорудження «крипти», храму та каплиці, перебування на Афоні – численні епізоди «сповіді» засвідчують воцерковленість героя, його причетність до православної традиції.

Божественну мудрість у «природі благій». Поза сумнівом, герой погодився би з мандрівним філософом у тому, що «Бог, природа и Минерва есть то же» *.

Молитви Вічника не «книжні», не завлені; вони проникнуті тим самим духом примирення, що й замовляння, якими герой прагне подолати стихійний спротив чорнолісся, одухотворити загрозливий дикий світ. Прадавня словесна магія, ушляхетнена впливом християнської віри **, «дрімала» у підсвідомості героя, допоки не виникла нагальна потреба її застосування. І тоді «із затаєного оповитка пам'яті» Вічник став «висновувати заговор», у якому «гадючі імена» несе «святий Єгор з Осіянських гор», Пречиста посилає черниць «на Сіонську гору», а «у Вавилоні-городі цариця Вольга» навчає, аби раба Божого гади не кусали... [9, с. 66]. Це єдиний епізод, у якому спливає давній ритуал, з властивою народному християнству контамінацією християнських і язичницьких елементів. (Усі інші Вічникові замовляння, як і молитви, яскраво індивідуалізовані, просякнуті його мовленнєвою стихією, властивими йому інтонацією та емоційним забарвленням.)² Можливо, цей ритуал «виснувався» – за лічені хвилини до неминучої смерті героя – у своєму давнішому й повнішому вигляді, ніж його провадив вуй Ферко, коли виманював гаденя з посинілого, застиглого у смертнім сні дівка? Бо сам Вічник не просто врятувався від смерті – зміїна мудрість відкила йому «животворну науку» досконалого взаєморозуміння з довкружним світом: «я приходив до ясного розуму. Я народжувався» [9, с. 67]. Таке «народження», нове для героя усвідомлення власної ідентичності стало можливим лише завдяки ланцюжку пам'яті, що поєднує Вічника з «особистою спадщиною нації» ***. Коли Вічник глянув у «студені, розумні очі» прикликаного ним полоза, йому привиділося, що «се вуй Ферко здирить... з глибокої темної криниці» [9, с. 65]. З криниці родової пам'яті...

* «...Українець – це людина “малих гуртів”, в які він безпосередньо вростає», тому що не інтерес чи необхідність, а пасамперед «вплив почувань» визначає «поставання спільнот», – зауважує В. Янів (цит. за: Жижко С. Нація як спільнота. – С. 238).

** Зазначимо органічність зв'язку споконвічної переконаності у силі слова з вірою у Христа як Бога-Слово. Тому йдеться не про відтворення архаїки, не про пережиток давнього двовір'я, а про зерна первісного словесного досвіду, що проростають на новому ґрунті. Це один із скарбів нашого «дому буття», мови.

*** Е. Д. Сміт визначає національну ідентичність як «безперервне відтворення й нове тлумачення характерних вартостей, символів, пам'яті, мітів і традицій, які утворюють особисту спадщину нації...» [2].

Ключовими образами, символами-інтеграторами, які організують міфологічний підтекст історії Вічника, пояснюють окремі епізоди та вмотивовують зв'язок між різними частинами тексту, є **криниця** й **комора**. В українському контексті ці символи (що зазвичай асоціюються з глибинною пам'яттю колективним несвідомим) можна назвати «стовпами» етосу *, його подвійною алегорезою, яка демонструє піднесення побутового, повсякденного змісту до низки метафоричних і символічних значень, засвідчує єдність матеріальної та духовної сфер буття народу.

Для Вічника обидва образи стають рівнозначними символами «домівства» **, віднайденого у дикуму гірському «проваллі»: «смертний склеп», «кам'яна печера» перетворюються на «кам'яну **комору** Природи» та «**криницю** первородного світу». На цій основі виникають відповідні образи, котрі визначають самоусвідомлення героя, його уявлення про призначення людини у світі: «колосок» і «камінь». Вони так само пов'язані з родовою пам'яттю, як збіжжя з коморою, а вода з криницею: «Хіба ти не колосок терпіння з великого людського поля смирення? Хіба ти не онук свого діда?» [9, с. 32]. «Дідо міг не викопати криницю і не пустити тут свій корінь. Але він копав, і камінь йому не завадив. Камінь відкрив йому силу й терпіння» [9, с. 282].

* Зазначимо, зокрема, символічну функцію **комори** у весільному обряді та казковий мотив «забороненої комори» [12, с. 245–246]. **Комора** також символізує достаток, розумне й надійне забезпечення основних людських потреб (згадаймо Шевченкову «формулу» повноцінного буття народу, що викликає заздрість з боку менш успішних сусідів: «Бо заздро, що в брата / Є в коморі і на дворі / І весело в хаті!»). Так само **криниця** належить до найперших фізичних потреб, а водночас є «символом єднання небесних і підземних вод» – тому «святим обов'язком кожної людини вважалося посадити дерево і викопати криницю» [12, с. 254–255]. В Україні освячена криниця, викопана в полі над шляхом, із поставленим поруч хрестом, є знаком святої пам'яті (як у «Москалевій криниці» Шевченка) або спокути. Тож «комора» і «криниця» – це «живіт» і «серце» нації, подвійна основа її невинного відтворення та духовного зростання.

** При цьому яскраво виявляється **сенсорність** героя (конкретно-чуттєвий спосіб світосприйняття) – важлива складова української психосоціальної культури. Як свідчать дані соціально-психологічних досліджень 2002–2006 рр., поведінка українців і росіян в Україні відрізняється саме за цією шкалою (див: Афонін Е., Донченко О., Антоненко В. Психокультура України: «помаранчевий перехід» // Соціальна психологія. – 2006. – № 4 (18). – С. 89). Не абстрактно-логічні схеми, а реальні подробиці життя, практичність і настанова братися за нові справи підвищують рефлексивність психіки українців, активізують роботу **пам'яті**, а відтак розкривають її «комори» та «криниці». Саме так сприймає світ Вічник: «Так, якби ті образки, що постали колись переді мною, склалися й напластовувалися, як дагеротипи, – в гербарій цілоти свого світу. І я вільно міг при потребі ті образки воскресити в живих барвах, розметати, як карти, накласти один на другий і вистежити якісь риси, якісь п'ятки закономірної схожості, що тягли за собою цілу низанку прихованих подробиць» [9, с. 149].

Історія малих криничок, що їх викопує Вічник там, де чує токи підземних вод, містить імпліцитний сакральний мотив: «п'ять зелених вічок», «п'ять намистин», прокладених «проздовж тропи до лісу» [9, с. 136], – нагадують про церковну семантику цього числа, зокрема асоціюються з п'ятьма літургійними просфорами. Розповідь про долю дідової криниці та про «камінь терпіння» ніби зводить до купи євангельські мотиви «колодязя» й «води живої», що провадить до вічного життя (Йоан. 4, 6–15), та «каменя», на якому Бог має спорудити нездоланну церкву Духу (Матв. 16, 18) *. Дідо зумів здійснити те, що всі вважали за «дурну роботу»: витяг із землі «завеликий, як добрий віз», камінь, відкрив воду – і з безводного «Сирітського Горба», де навіть вівці не хотіли пастися, потічок пішов аж на село... Камінь дідові не завадив, «бо в тяжку годину він сам ставав тим каменем. Каменем терпіння. І ніякі громи і блискавки долі не могли зрушити його й розколоти» [9, с. 282].

Останні слова виявляють природу українського «терпіння», упертої сили внутрішнього спротиву. «Приспана душа хлібороба», людини мирної і дуже терплячої, міцно прив'язаної до «малого свого терену» і «малого гурту» **, може раптово – у разі прямого зіткнення з брутальним насильством і неправдою – вибухнути вогнем такої нестримної люті, такої доконечно безжальної помсти, яких не могли передбачити ані сам месник, ані його кривдники ***. Про це свідчить і епізод помсти Вічника, коли він один виходить

* Доречно також пригадати апостольське визначення учнів Христових як «живих каменів» (І Петр. 2, 5), що вказує на їхню духовну єдність з Учителем як «наріжним каменем» і джерелом життя.

** «...Українець – це людина “малих гуртів”, в які він безпосередньо входить», тому що не інтерес чи необхідність, а насамперед «вплив почувань» визначає «поставання спільнот», – зауважує В. Янів (цит. за: Жижко С. Нація як спільнота. – С. 238).

*** Д. Шумук, розповідаючи про життя каторжан у Норильську 1947 року, переказує розмову табірних в'язнів у лікарні. Узбек говорить про особливості поведінки людей різних національностей на каторжних роботах – естонців, росіян, білорусів... «– А что делают хохли? – з іронією запитав російський. – Что делают хохли?

Вот а нашей бригаде один очень спокойный и вежливый хохол влез из котлована и сказал: “Я больше в котлован не пойду!” К нему подошел бригадир и спросил: “Не пойдьш?” – і ударил его по лицу. Хохол молча схватился руками за лицо і отошел. Бригадир закурил папіросу і сел возле котлована. А хохол взял кайло, тихонечко подошел і так стукнул его брігадіра, что тот прямо полетел в котлован, а с котлована его витянули уже мьортвим, – вот что делают егі хохли. – Так ето же сделал не хохол, а западнік, бандера, – відповів русак. – Разве западнік, бандера – ето національность? – запитав узбек. – А чорт їх знает, кто оні такіе, но ето не хохли. Хохли живут в Полтавской области, – відповів русак» (цит. за: Жижко С. Нація як спільнота... – С. 287).

проти мотострілкового взводу і до останнього патрону роздає напасникам «свинцеве причастя», а далі жбурляє на них згори каміння, аж доки його самого «не пересікло гарячим батогом» ворожої кулі [9, с. 214–215]. І це помста не лише за мучеників-ченців, за знищення спільно з ними зведеного «лісового скиту», а й за потоплені та порубані по селах хрести, за наругу над рідною землею...

Споконвічне гасло українців – «чужого не треба, але свого не віддамо!». З ним пов'язана прадавня «хліборобська заповідь»: «Земля держиться того, хто держиться її» [9, с. 58]. «**Я вчив діяльно любити свою землю**», – говорить Вічник на схилі своїх літ; учив берегти «цілість свого роду» й «боротися за вдосконалення своєї родини і вітчизни» [9, с. 283–284]. «**Бо з роду все починається – родина, народ, родова мова і родова сила**. І ти, як краплина, повниш сю ріку далі. І не смієш порушити її чистоти й глибини. Тоді в минулому твоєму буде радість і в майбутньому матимеш надію» [9, с. 282].

* * *

Пригадую, як за ранніх брежнєвських часів нам, студентам-першокурсникам Київського університету імені Тараса Шевченка, прищеплювали любов до «великої країни будівників комунізму», необачно цитуючи Енгельса: «**Хто не належить вітчизні, той не належить і людству**» (напевне, то було запізніле віддуння сталінської боротьби з «космбполітизмом»). Та я досі вдячно згадую цю цитату... Історія Вічника доводить, що піднятися над обставинами, які зводять людину до рівня тваринного існування, допомагає пам'ять роду й народу. Так само в інтелектуальному житті: відкритися до безмежної повноти духовно-культурного взаємообміну зі світом може лише повноцінна, самототожна особистість, яка має власне обличчя і почуття національної гідності.

Український філософ О. В. Нельга, розмірковуючи про значення національно-етнічної складової для формування самосвідомості індивіда, вважає, що тільки завдяки неповторній своєрідності кожного етносу людство може уникнути «мертвотної одностанітності та монотонності», а людина – знеособлення. Він також погоджується з думкою А. Вайтхеда про те, що «розмаїття серед людських спільнот є необхідним для виникнення спонукальних мотивів і матеріальних умов для Одисеї людського духу» [19, с. 123–124]. Одисея Вічника, який повернувся до своєї Срібної

землі, «наповнений часом і простором»*, збагачений досвідом різних народів, – potwierджує правдивість такого висновку. «Сповідь» героя доводить, що самоідентичність – це шлях, на якому можна «звільнитися від страху і від хвороб», «наповнювати порожнечу віку» – і «тоді навіть часи безбарвності набувають живих барв» [9, с. 283].

Але чи варто говорити про філософію та етос ідентичності у «постгеноцидному суспільстві»? Варто, хоча би задля розпізнавання та осмислення нашого історичного «дистресового досвіду»**. А можливо, ще й заради того, щоби спромогтися відновити бодай децищу втраченого? Долучитися до того, що збереглося у мові, характері, звичаях українських субетносів, які меншою мірою були понижені історичними катастрофами? Адже навіть невтішний аналіз архетипів нашого «психополітичного повсякдення» дослідники завершують заклик повернутися до «Традиції», яка визначає духовну сутність народу, запобігає втраті «внутрішньої форми» його буття, зберігає пам'ять про самих себе.

Прочитавши «Вічника», відчуваєш црагнення розкрити цю книжку знову; та з кожним новим перечитуванням герменевтичне коло «запитання–відповідь–запитання» не звужується, а ширшає, так ніби відбувається ланцюгова реакція пам'яті. І це тішить. Бо саме потребою Neubienної пам'яті зумовлена поява в новітній українській літературі творів, які відновлюють риси втраченого етосу, відтворюють характер і норів, історичний шлях і вибір, «долю і волю» народу. Народу, який перебуває у частковому анабіозі саме тому, що став «постгеноцидним суспільством»: його тіло в насильницький спосіб деформовано й розшматовано; «відбатовані» в різний час шматки досі не мають змоги надійно зростися. Зараз, як ніколи, потрібні оновлені ментальні конструкти національної

* Мотиви «Одісеї» у книжці про Вічника – від першої згадки про Ітаку в розмові з «поважним Джеордже» до історії морських маяків, зустрічі на Криті з «Пенелопою»-Платонидою і повернення додому – означають той символічний шлях, про який писав О. Мандельштам: «И в морях натрудив полотно, / Одиссей возвратился, пространством и временем полный».

** Йдеться про негативний досвід суспільства, яке пережило історичні стреси, що призвели до руйнації структури етосу. Внаслідок цього у колективній підсвідомості виникають так звані «дистресові архетипи – набуті даним етосом внутрішні конфлікти». До таких елементів колективного несвідомого О. Донченко відносить, зокрема, архетипи екстернальності (суб'єктної безвідповідальності та пошуку «винних»), «внутрішнього закону» (нехтування юридичними нормами, правами інших, звичаями спільноти) та «аберації свідомості», яка відривається від реального життя, спотворюється або тотально політизується [див. 4, с. 95–106].

ідентичності, узагальнений та вірогідний образ «етнічної особи» *. Це сприятиме поступовим позитивним змінам амбівалентного (а деколи суцільно негативного) автостереотипу українців.

Останнім часом з'явилося чимало творів, прозових і поетичних, кожен з яких може стати приводом до роздумів про філософію та етос української ідентичності. Книжка Мирослава Дочинця є у цьому плані симптоматичним явищем; з огляду на «пташину» ономастику, можна сказати, що до «**Чорного ворона**» долучився «**білий Ворон**», до «**Залищенця**» – «**Вічник**». Якщо продовжити метафору, то така пара окрилює.

Література

1. Див.: Москаленко В., Зеленська Т. Діалектика ідентифікації та ідентичності в процесі самоідентифікації особистості // Соціальна психологія. – 2011. – № 2 (46). – С. 3–17.
2. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. – К.: Основа, 1994.
3. Див.: Вакуленко О. Проблема «збентеженої ідентичності» та національних ідентитетів у вітчизняному контексті // Соціальна психологія. – 2011. – № 4 (48). – С. 130–141.
4. Донченко Е. Дистрессовый опыт в разрушающемся этосе // Философская и социологическая мысль. – 1993. – № 7/8. – С. 94.
5. Налимов В. В. В поисках иных смыслов. – М.: Изд. группа «Прогресс», 1993.
6. Касьянов Г. В. Теорія націй та націоналізму. – К.: Либідь, 1999.
7. Див.: Потульницький В. Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії XVII–XX століть. – К.: Либідь, 2002. – С. 346–383.
8. Донскіс А. Збентежена ідентичність і сучасний світ. – К.: Факт, 2010. – 312 с.
9. Дочинець М. І. Вічник. – Мукачєво: Карпатська вежа, 2011. – 284 с.
10. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – К.: Знання, 2006. – С. 37–39, 42–43, 65. Див. також: Жижко С. Нація як спільнота. – К.: Дніпро, 2008. – С. 245–277.
11. Грінченко Б. Словарь української мови: У 4 т. – К., 1907–1909. – Т. 4.
12. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002.
13. Грінченко Б. Словарь української мови... – Т. I.

* Визначення М. Шульги (див.: Шульга Н. А. Этническая самоидентификация личности. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1996). До груп людей, які мають спільну культуру, застосовують запроваджене А. Кардинером поняття «**базова особистість**»: це «основна особистісна структура, яка формується кожною культурою в дитинстві й застигає в цьому стані назавжди» (Данилюк І. В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір: Монографія. – К.: САММІТ-КНИГА, 2010. – С. 100–101).

14. Шевельов Ю. (Юрій Шерех). Я – мене – мені... (і довкруги). В Україні: У 2 т. – Харків; Нью-Йорк: Видання часопису «Березіль», 2001. – Т. 1.
15. Див.: Мелетинский Е. М. О происхождении литературно-мифологических сюжетных архетипов // *Arbor Mundi*. – М., 1993. – № 11. – С. 5–73.
16. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1994.
17. Див.: Тарнашинська Л. Б. Міфологема води Миколи Вінграновського в структурі Космо-Психо-Логосу як інформаційний код українства // *Наук. вісник Миколаївського державного ун-ту. Філологічні науки*. – Вип. 14. – 2007. – С. 66–73.
18. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1973. – Т. 1.
19. Нельга А. Самосознание личности и его этническое содержание // *Философская и социологическая мысль*. – 1993. – № 7–8. – С. 123–124.